

Vilniaus generalgubernatorius kaip Vilniaus gubernijos tardymo komisijos ir Vilniaus gubernijos likvidacinės komisijos pirmininkas

LUKAS POCIUS

Lietuvos istorijos institutas, Tilto g. 17, 01101 Vilnius

El. paštas lukas.pocius@istorija.lt

Šiame straipsnyje nagrinėjamas Vilniaus generalgubernatoriaus kaip Vilniaus gubernijos tardymo komisijos ir Vilniaus gubernijos likvidacinės komisijos vadovo vaidmuo. Po 1830–1831 m. sukilimo Rusijos valdžia pradėjo kurti tardymo komisijas sukilimo apimtose gubernijose, kurios turėjo nagrinėti ir nustatyti sukilime dalyvavusių asmenų kaltumo kategoriją. Tardymo komisijų taisyklėse buvo nurodyta, kad Vilniaus generalgubernatorius buvo priskirtas jų vadovu. Straipsnyje analizuojama tardymo komisijų juridinė dalis bei Vilniaus generalgubernatoriaus praktinis Vilniaus gubernijos tardymo komisijos ir Vilniaus gubernijos likvidacinės komisijos vadovo vaidmuo. Pirmoje straipsnio dalyje aptariama juridinė imperatoriaus įsakų bei tardymo komisijų ir likvidacinių komisijų bazė, antroje dalyje – Vilniaus generalgubernatoriaus vadovo vaidmuo, praktika ir santykis su imperatoriumi bei 1-osios armijos vadu.

Raktažodžiai: Vilniaus gubernijos tardymo komisija, Vilniaus gubernijos likvidacinė komisija, Vilnius, Vilniaus generalgubernatorius, 1830–1831 m. sukilimas

IVADAS

Baigiantis 1830–1831 m. sukilimui, Rusijos valdžia ėmėsi represijų Vakarų gubernijose. Po sukilimo čia buvo padidintos Rusijos imperijos slaptosios policijos, dar vadinamos žandarmerija, pajėgos, apribotos sąlygos švietimui – uždarytas Vilniaus universitetas, mažintas krašto teisinis atskirumas panaikinant Lietuvos statutą ir taip pagreitinant Rusijos imperijos teisinės sistemos adaptaciją Vakarų gubernijose. Prieš suformuojant ir vykdant ilgalaikę asimiliacijos politiką pirmiausia reikėjo numalšinti maištą ir sunaikinti bet kokius likusius sukilimo židinius, nubausti pasipriešinimo organizatorius, dalyvius, kurie buvo laikomi grėsme Rusijos imperijos stabilumui. Buvo kuriamas sistemingas aktyvių sukilimo dalyvių baudmės aparatas.

Tyrimai apie sukilimo likvidavimą, tardymo komisiją, likvidacinę komisiją bei generalgubernatoriaus vaidmenį yra fragmentiški. Lietuvių istoriografijoje tyrimo komisiją apžvelgė Augustinas Janulaitis, kuris savo darbe be gilesnės analizės pateikė kai kuriuos sekvestracijai skirtus nuostatus, įvardijo politinius aspektus, lėmusius sekvestravimo ir apskritai bausmių sistemos veiklą bei kryptį, tačiau nesiėmė jų analizavimo, nesigilino į „Aukščiausios valdžios patvirtintų gubernijų komisijų ir išdo rūmų taisyklių dėl sukilėlių turto sekvestravimo ir konfiskavimo“ (toliau – Taisyklės) sudėtį, unifikavusių sekvestravimo sistemą, nenagrinėjo vietinių struktūrų, tarp jų ir generalgubernatoriaus ištraukimo į tardymo komisijos veiklą, bausmių masto [37, 454–457]. Autorius teigimu, gubernijų tardymo komisijų darbas buvo itin priklausomas nuo imperatoriaus valios, nesustyguotos teisinės sekvestravimo bazės, ir tai nulėmė persvarstymus, net derėjimąsi su buvusio turto savininkais. Feliksas Sliesoriūnas savo knygoje apie 1830–1831 m. sukilimą tik trumpai apžvelgė tardymo komisijos bruožus, paminėdamas jos bausmių sistemą, pateikė duomenis apie konfiskuotą turtą [41, 377].

Platų tyrimą apie tardymo komisiją atliko lenkų istorikas Stefanas Rosiakas. Autorius didesnę tyrimo dalį skyrė tardymo komisijos kūrimosi procesui, jos darbui, pateikė komisijoje dirbusių tarnautojų dosje. Jo nuomone, tardymo komisijos kūrimasis ir darbas buvo lėtas, su pertrūkiais ir truko neilgai. S. Rosiakas savo tyrime mažai skyrė dėmesio tardymo komisijai vadovavusio Vilniaus generalgubernatoriaus veiklai aptarti [39, 257, 260].

Tardymo ir likvidacinių komisijų ryšys su Vakarų gubernijų komitetu plačiau paminimas rusų istorikės Tatjanos Andrejevos redaguotame Vakarų komiteto dokumentų rinkinio įvade, kuriame trumpai apžvelgti pagrindiniai tardymo komisijų bruožai, bausmių sistema ir kur kas plačiau – Vakarų komiteto padėtis sprendžiant konfiskacijos bylas (1). Autorės teigimu, Vakarų komitetas sprendavo tas bylas, dėl kurių tardymo ir likvidacinės komisijos nepasiekdavo bendro susitarimo. Pasak T. Andrejevos, Vakarų komitetas turėjo įtakos tardymo komisijų veiklai padėdamas greičiau išspręsti sudėtingas bylas, peržiūrėdamas komisijų darbo metodus bei tobulindamas sekvestracijos sistemą ir teikdamas pasiūlymus imperatoriui [43, 50–52].

Detaliausiai tardymo komisiją bei Vilniaus generalgubernatoriaus veiklą joje nagrinėjo baltarusių istorikas Aleksandras Radziukas. Autorius aptarė sekvestracijos kaip represinės priemonės Rusijos imperijoje tradiciją, apžvelgdamas ir sukilimo apimtose gubernijose Taisyklėmis sukurtas tyrimo komisijas. Istorikas analizavo turto konfiskavimo eigą, tyrimo komisijų darbo bruožus. Autorius taip pat atkreipė dėmesį į Vilniaus generalgubernatoriaus, kaip tardymo komisijų viršininko, indėlį į sekvestravimo procesus, tokius kaip kitų tardymo komisijų kūrimas, dalyvavimas svarstant ir tvirtinant bylas. Aprašytas sisteminio represinio aparato taikymas sukilėliams, palyginta tardymo komisijų veikla su ankstesnėmis tokio tipo komisijomis, nagrinėtas kontrolierių piktnaudžiavimas padėtimi, tačiau liko neišanalizuota generalgubernatoriaus, kaip tardymo komisijos pirmininko, veikla, prerogatyvos, neaptartas santykis su imperatoriumi bei 1-osios armijos vadu generolu-feldmaršalu

(1) Vakarų gubernijų komitetas – 1831 m. rugsėjo 14 d. Sankt Peterburge imperatoriaus įsteigtas slapstasis komitetas, kuris turėjo reformuoti Vakarų gubernijų valdymą. Pagrindinis tikslas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės integravimas į imperiją. Komitete buvo svarstomi politiniai, socialiniai, religiniai, kultūriniai bei ūkiniai klausimai.

Fabianu Osten-Sackenu (2) [45, 52–53, 60–62]. Autorius pabrėžė, kad dėl prastai administruojamos bausmių sistemos, painių, besikeičiančių įsakymų, tarnautojų korupcijos bei finansavimo stokos gubernijos komisijos buvo nepavykęs projektas [45, 82].

Taigi atsižvelgdami į paminėtą istoriografiją galime konstatuoti tam tikras spragas. Vilniaus generalgubernatoriaus kaip Vilniaus gubernijos tardymo ir Vilniaus gubernijos likvidacinių komisijų pirmininko problematika iš esmės yra netyrinėta, lenkų, lietuvių, baltarusių istorikų darbai daugiausia koncentruojasi į tardymo komisijų susikūrimą, veiklą, jų sistemą. Vietinės valdžios veikėjams mažai skiriama dėmesio, nes vyrauja nuomonė, kad Vilniaus generalgubernatorius neturėjo didelės įtakos valdymui Vilniuje po 1830–1831 m. sukilimo. Tokią sampratą lemia Vakarų gubernijų komiteto politinis svoris, nes pastaroji institucija realiai sprendė krašto valdymo, integracijos procesus.

Šio straipsnio tikslas yra išanalizuoti Vilniaus generalgubernatoriaus kaip Vilniaus gubernijos tardymo komisijos ir Vilniaus gubernijos likvidacinės komisijos pirmininko veiklą ir jo įtaką sekvestracijos bei konfiskacijos procesuose. Pagrindinis tyrimo objektas – Vilniaus generalgubernatorius. Chronologija apima 1831–1840 m. laikotarpį, kurio pradine riba yra laikomas sukilimo numalšinimas bei Vilniaus generalgubernatoriaus Nikolajaus Dolgorukovo (3) vadovavimas Vilniaus gubernijos tardymo komisijai, o baigtinė – Fiodoro Mirkovičiaus paskyrimas Vilniaus generalgubernatoriumi. Straipsnyje datos pateikiamos pagal senąjį, Julijaus, kalendorių, XIX a. galiojusį Rusijos imperijoje, kuris nuo Grigaliaus kalendoriaus atsiliko 12 dienų.

KOMISIJŲ TEISINIS REGLAMENTAVIMAS: IMPERATORIAUS ĮSAKAI BEI TARDYMO IR LIKVIDACINIŲ KOMISIJŲ NUOSTATAI

Vilniaus generalgubernatorius, veikdamas sukilimo malšinimo procesuose, privalėjo vadovautis imperatoriaus įsakais, nuostatais, kurie reguliavo sekvestraciją ir amnestiją. Dar 1830–1831 m. sukilimo metu Rusijos valdžia sprendė, kaip reikėtų nubausti sukilusius pavaldinius. Siekta sukurti bendrą bausmės ir turtinės atsakomybės sistemą, kuri efektyviau grąžintų Vakarų gubernijas į įprasto gyvenimo ritmą ir nubaustų asmenis, sulaužiusius priesaiką imperatoriui. Galime manyti, kad unifikotos bausmių sistemos būtinybę lėmė ir Rusijos kariuomenės karininkų vykdytas linčo teismas sukilėliams. Mirties bausmės buvo vykdomos viešai, siekiant išgąsdinti žmones. Į nelaisvę patekę sukilėliai, neužėmę svarbių pozicijų ir nenubausti mirties bausme, buvo kankinami, pavyzdžiui, įkaitinta geležimi išdeginamas ženklas, kol tokia bausmės forma nebuvo uždrausta vyriausiojo armijos vado Ivano Dibičiaus-Zabaikalskio [41, 377–379].

Turto sekvestravimo procesai prasidėjo 1830 m. gruodžio mėn., todėl buvo išleisti penki įsakai, apibrėžiantys konfiskavimo taisykles: 1830 m. gruodžio 21 d. „Dėl arešto Lenkijos Karalystėje esančioms savininkų valdoms“ [1, 538], 1831 m. kovo 22 d. „Dėl sukilimo,

- (2) Fabianas Gottlieb von der Osten-Sacken (1752–1837) – Rusijos imperijos karinis veikėjas, generolas-feldmaršalas, dalyvavęs Rusijos-Turkijos karuose, 1794 m. malšino Kosčiuškos sukilimą, dalyvavo karuose prieš Napoleoną. Vadovavo 1-ajai armijai, kurios daliniai veikė 1830–1831 m. sukilimo apimtose teritorijose.
- (3) Nikolajus Dolgorukovas (Николай Андреевич Долгоруков, 1792–1847) – Rusijos imperijos politinis ir karinis veikėjas, generolas. Dalyvavo Rusijos-Persijos kare, prisidėjo malšinant 1830–1831 m. sukilimą. 1831 m. rugpjūčio 23 d. – 1840 m. kovo 18 d. buvo Vilniaus karinis gubernatorius bei Gardino, Minsko, nuo 1834 m. – Kauno ir Balstogės generalgubernatorius. Vėliau iki mirties (nusižudė) buvo Poltavos, Černigovo ir Charkovo generalgubernatoriumi.

įvykusio trijose Vilniaus gubernijose, ir visų jo dalyvių nuteisimo pagal baudžiamąjį kodeksą“ (toliau – Bausmės įsakas) [2, 252], 1831 m. balandžio 7 d. „Pataisos dėl 1830 m. gruodžio 21 d. dekreto kilusių nesupratimų“ [3, 290], 1831 m. gegužės 6 d. „Apie priemones, kurių reikia imtis prieš bajorų, dalyvavusių sukilime, valdas“ (toliau – Priemonės konfiskuotoms valdoms) [4, 337] bei 1831 m. birželio 4 d. „Dėl atleidimo iš Lenkijos susigrąžintų gubernijų gyventojams, savanoriškai pasitraukusiems iš sukilimo“ (toliau – Amnestijos įsakas) [5, 449]. Straipsnyje aptarsime tik tris – 1831 m. kovo 22 d., 1831 m. gegužės 6 d. bei birželio 4 d. įsakus, nes jie buvo skirti Vakarų gubernijoms. Likę du įsakai apėmė Lenkijos Karalystę.

Bausmės įsakas nurodė: 1. Įteisinti bajorų, arba šlėktos, esančių apskrityse, kuriose vyravo aktyvūs sukilimo veiksmai, kaltės svarstymą karo teisme. Nubausti sukilėliai turėjo netekti turto, jį perduodant į iždą, o bajorai turėjo būti atiduoti į karo tarnybą. 2. Žemo luomo asmenis, kurie neturėjo bajorystės, sulaikytus dalyvaujant ginkluotuose veiksmuose arba pažeidžiančius viešąją tvarką, buvo privaloma atiduoti į rekrutus arba Sibiro linijinį batalioną, o jų vaikus paskirti į karo kantonistus. 3. Valstiečiai, dalyvavę sukilime dvarininko valia, tačiau pasidavę ir atidavę ginklus, turėjo būti paleisti į savo gyvenamąsias vietas [2, 253].

Priemonių konfiskuotoms valdoms įsakas paaikšino finansinių institucijų veiksmus vykdant konfiskuoto sukilėlių turto sekvestraciją. Pranešus apie suimtą sukilėlį, informaciją apie jo turta buvo būtina perduoti Finansų ministerijai bei Iždo rūmams. Šios institucijos buvo atsakingos už turto inventorizaciją, Iždo rūmų tarnautojai turėjo prižiūrėti iliustracijos procesą, stebėti, kad nebūtų sunkinama valstiečių padėtis, o konfiskuotas turtas turėjo patekti į valstybės iždą [4, 337, 338]. Taip buvo sugriežtinta konfiskuoto turto priežiūra ir administravimas.

Amnestijos įsakas sudarė sąlygas amnestuoti asmenis, kurie savo noru pasitraukė iš sukilimo. Vilniaus generalgubernatoriaus Matvėjaus Chrapovickio prašymu „Lietuvos kurjeryje“ (*Litewski Kurjer*) išplatintame įsake buvo nurodyta, kad karinės žinybos, kariniai ir civiliniai gubernatoriai, komendantai bei karinių apygardų vadai turėjo priimti iš sukilimo savanoriškai pasitraukusio dalyvio prašymą dėl amnestijos [6, 4]. Asmuo privalėjo paliudyti savo veiksmus ir turėjo teisę prašyti grąžinti sekvestruotą turta. Amnestijos nuspręsta nesuteikti sukilėliams, užėmusiems svarbias pozicijas sukilėlių gretose, o akalicyų, arba činčinams, šlėktoms, miesto gyventojams bei valstiečiams, įtrauktiems į sukilimą, bet bijantiems grįžti į savo gyvenamąsias vietas dėl galimos bausmės, pagal įsaką užteko atiduoti turimus ginklus ir nenusikalsti antrą kartą [5, 449–450]. Tačiau šis įsakas neteko galios tų pačių metų spalio 4 dieną, kai baigiantis aktyviajai sukilimo fazei Rusijos valdžia nebematė prasmės suteikinti amnestiją pasitraukusiems iš sukilimo savo noru, nes dauguma sukilėlių jau buvo suimti, išvaikyti arba emigravo į Vakarus [39, 258].

Tų pačių metų liepos 17 d. buvo išleistos Taisyklės, suformavusios sistemingą bausmės aparatą [7, 683]. Jose nurodyta nagrinėti dalyvavusiųjų 1831 m. sukilime kaltumą ir nuspręsti, kieno turtas turi būti sekvestruotas [7, 683] (4). Anot baltarusių istoriko A. Radziuko, šie nuostatai nebuvo visiškai nauji, nes jų turinys, susijęs su konfiskavimo procesu, buvo labai panašus į Dvarų konfiskavimo taisykles, galiojusias 1813 metais [45, 52]. Tardymo komisijos buvo sukurtos Vilniaus, Kijevo, Gardino, Minsko gubernijose, Balstogės apskrityje ir

(4) Vilniaus gubernijos 1831 m. sukilimo dalyvių tardymo komisija (*Высочайше утвержденныя правила для Губернскихъ Комисій и Казенныхъ Палатъ о секвестрѣ и конфискаціи имѣній мятежниковъ*) buvo įsteigta 1831 m. birželio 6 d., o pradėjo veikti tų pačių metų liepos 31 d. Gubernijų tardymo komisijos vadovavosi liepos 17 d. išleistomis Taisyklėmis. Komisija buvo likviduota 1834 m. spalio 4 d.

1834 m. naujai suformuotoje Kauno gubernijoje, kuriose vyravo aktyvūs sukilimo veiksmai, pasipriešinimas imperinei valdžiai. Tardymo komisijose dirbo vietinės valdžios atstovai, renkami iš aukštų valdžios postų – svarstymuose dalyvaudavo civilinis gubernatorius, vicegubernatorius, gubernijos bajorų pirmininkas, teismų pirmininkai, o jiems vadovavo Vilniaus karinis gubernatorius bei Gardino ir Minsko generalgubernatorius. Reikia pabrėžti, kad komisijos ir jų vadovai toliau vadovavosi ne tik Taisyklėmis, bet ir anksčiau išleistais įsakais.

Nuo ankstesnių tokio tipo komisijų, veikusių imperatoriaus Aleksandro I laikais, šios tardymo komisijos skyrėsi tuo, kad daugiau dėmesio buvo skiriama ne tik pačiam sekvestravimui, bet ir sukilėlių turto analizei, jų kategorizavimui [45, 53]. Imtasi sekvestruoti ne tik nekilnojamąjį turtą, tačiau prie perimto turto priskaičiuoti ir valstiečius, manufaktūras bei visą kilnojamąjį turtą. Praktikoje apie įtariamuosius sukilėlius informaciją teikdavo aktyvios armijos karininkai, kurie turėjo sukilėlių sąrašus ir perduodavo juos svarstyti komisijoms [45, 53]. Tardymo komisijos kaltinamuosius skirstė į tris kategorijas: I kategorijos nusikaltėliai tiesiogiai dalyvavo sukilime arba vadovavo sukilimui; II kategorijai priskirti nusikaltėliai vykdė sabotažą prieš Rusijos kariuomenę bei pažeidinėjo Rusijos imperijos įstatymus ir III kategorijos asmenys skelbė proklamacijas, palaikė sukilimą, tačiau aktyviuose veiksmuose nedalyvavo. I ir II kategorijos nusikaltėliams turėjo būti pritaikyta turto konfiskacija [7, 684].

Iš šių Taisyklių galima daryti prielaidą, kad valdžia nebuvo nusiteikusi represijoms ir visiškam policiniam valdymui, ir tam istorikai įžvelgia keletą priežasčių. Anot istorikės Anos Komzolovos, imperinė valdžia dažnai koreliuodavo su vietiniu elitu ir tradicijomis bei taisyklėmis dėl įprastai saugomos tradicinės luomų sanklodos [44, 64, 65]. Kadangi tardymo komisijų Taisyklėse ir kituose imperatoriaus įsakuose yra daug išimčių, galima manyti, jog didelę įtaką toms išimtims turėjo bajorų luomo svarbi padėtis Rusijos imperijoje, todėl sunkios bausmės bajorams buvo vengtinos. Bandymas susilpninti ar nubauti bajoriją kirtosi su Rusijos imperijoje propaguota politine sistema, kurios elitas buvo kilęs iš to paties luomo. Imperatorius Nikolajus I siekė išlaikyti tradicinį bajorų vaidmenį mainais į jų lojalumą. Tai padaryti buvo ganėtinai nesunku, kadangi kai kurie bajorai, bijodami netekti viso sukaupto kapitalo, patys norėjo parodyti lojalumą imperatoriui [36, 124].

Kitas aspektas, kurį pateikė istorikas Sidney Monas, buvo susijęs su imperatoriaus baimėmis. Po neseniai išgyvento Dekabristų sukilimo imperatorius Nikolajus I baiminosi, kad Sibire, kur vietinė valdžia nėra tokia stipri, iš dekabristų bei lenkų sukilėlių galėjo susikurti revoliucinių nuotaikų vienijama koalicija [38, 124]. Galima manyti, kad rinkdamasis vidurinį kelią imperatorius tikėjosi išvengti Sibire galimų problemų. Jis palaikė abi puses – tiek norinčius švelninti bausmes, tiek jas norinčius griežtinti, tačiau dėl tokio nepastovumo bylos dažnai buvo persvarstomos, o bausmės keičiamos [45, 61]. Bausmės buvo persvarstomos ne tik dėl imperatoriaus nepastovumo, gremėzdžiškos biurokratijos, tačiau ir dėl bylų sprendimo tardymo komisijose pobūdžio. Tardymo komisijų veiklos pradžioje buvo taikytas principas bausti sukilėlius už akių, ir dažnai nežinant jokių aplinkybių turto savininkas būdavo nubaudžiamas. Tik vėliau paaiškėdavo, kad nuteistasis arba nedalyvavo veiksmuose, arba tiesiog neturi turto. Todėl iš tiesų buvo bent du kartus mažiau sekvestruoto turto, nei dokumentuota [45, 60–61]. Per tardymo komisijų veiklos laiką I kategorijos nusikaltėliams buvo priskirtas 51 asmuo, II – 530, o III – 3486 [39, 260]. Bylos būdavo sprendžiamos ganėtinai lėtai – sprendimo patvirtinimas galėjo būti

vilkinamas ir 10 metų. Pavyzdžiui, Apolinarijos Žabaitės-Pliaterienės turto byla buvo svars-toma 8 metus, Šiaulių dvarininko Adomo Zabelos – 6 metus (5) [35, 74–76; 24, 17–17ob].

Sekvestravimui turėjo įtakos ir kitos aplinkybės. Reikėtų pritarti istoriko A. Janulaičio teiginiui, kad konfiskuotas turtas turėjo papildyti valstybės iždą, nes Rusija skendo skolo-se [37, 457]. Negalima atmesti prielaidos, kad sekvestruodama turtą valdžia siekė ne tik nubausti veikliausią socialinę grupę, tačiau ir sustiprinti valstybės finansinį aparatą. Pasak finansų ministro Jegoro Kankrino, dėl intensyvaus kariuomenės naudojimo su-kilimo metu valstybė patyrė didelius nuostolius, o susidariusi prasta finansinė situacija vertė skolintis pinigų (6) [44, 67, 68]. Kartu centrinės valdžios atstovai baiminosi, jog esant profesionalių tarnautojų stokai, gali pritrūkti tarnautojų žemesniosiose institucijose. Todėl apie 1832 m. ieškota būdų, kaip į tarnybą priimti lenkų dvarininkus. Kad atsi-rastų pasitikėjimas lenkų elitu, dažniausiai buvo bandoma išgauti kažkokį pasižadėjimą arba lojalumo įrodymą tam, kad būtų galima įdarbinti valstybinėje tarnyboje [44, 101].

Istorinėje literatūroje pažymėta, kad Vilniaus gubernijos tardymo komisija oficialiai darbą baigė 1834 m. spalio 4 dieną. S. Rosiako nuomone, pastarosios komisijos veikla buvo sustabdyta dėl menko finansavimo bei lėto ir neefektyvaus darbo [39, 260]. Tačiau šalia minėtosios komisijos veikė 1832 m. birželio 28 d. Skolų likvidavimo įsaku sufor-muotos gubernijų likvidacinės komisijos, kurių pagrindinė veikla buvo likviduoti kon-fiskuoto turto skolas, išspręsti turtinius ginčus (7). Likvidacinėms komisijoms pirminin-kavo gubernijos viršininkas, o nariais buvo gubernijos bajorų vadovas, gubernatoriaus paskirtas gubernijos valdybos tarnautojas, laikinojo konfiskacinio skyriaus Iždo rūmuose tarnautojas, vicegubernatorius ir civilinio teismo rūmų pirmininkas [9, 462]. Kyla klausimas, kas mūsų tyrimo atveju yra gubernijos viršininkas? Remiantis Brokhauzo ir Efrono enciklopedijos informacija, gubernijos viršininku turėjo būti gubernatorius. Tačiau mini-ma, kad kai kuriose teritorijose, būtent pasienio teritorijose, šią poziciją galėjo užimti ka-riniai gubernatoriai ir generalgubernatoriai [10, 839]. Tad mūsų atveju N. Dolgorukovas, būdamas Vilniaus kariniu gubernatoriumi ir Gardino, Minsko, Balstogės generalguber-natoriumi, vadovavo Vilniaus gubernijos likvidacinei komisijai [8].

Apibendrinant tardymo komisijų sukūrimas buvo paremtas ankstesnėmis sekvestravimo praktikomis, tačiau 1831 m. Taisyklės buvo griežtesnės, apėmė nekilnojamojo bei kilnojamojo turto konfiskaciją, sukilėlių klasifikavimą pagal nusizengimo lygį, karo lauko teismus. Dėl nesustyguotų veiksmų, prasto finansavimo Vilniaus gubernijos tardymo komisija veikė ne-sklandžiai, darydavo klaidų nubaudžiant asmenis, kurių bylos iki galo būdavo neištirtos, by-las reikėdavo persvarstyti, taip buvo vilkinamas darbas. Keblumų kėlė ir teisinės problemos, kai komisijos nariams ir generalgubernatoriui reikėdavo remtis ne tik Taisyklėmis, tačiau ir ankstesniais imperatoriaus įsakais. 1834 m. darbą su sukilėlių turtu perėmus Likvidacinei komisijai, pradėta koncentruotis į amnestijų bei turtinių ginčų klausimus.

-
- (5) Tamaros Bairašauskaitės tyrime minima, kad Vilniaus likvidacinė komisija nagrinėjo Apolinarijos Žabaitės-Pliaterienės žemės sekvestracijos procesą, trukusį nuo 1831 m. iki 1839 m.
 - (6) Iki sukilimo Rusijos imperija 1826–1828 m. kariavo su Persija ir 1828–1829 m. – su Turkija, Osmanų imperija.
 - (7) Vilniaus gubernijos likvidacinė komisija (*Высочайше утвержденныя правила, для ликвидацији долгов, конфискованныхъ имѣній мятежников*, toliau – Skolų likvidavimo įsakas) įsteigta remian-tis 1832 m. birželio 28 d. imperatoriaus Nikolajaus I patvirtintomis konfiskuotų sukilėlių dvarų skolų likvidavimo taisyklėmis. Komisija buvo pavaldi senatui. Remiantis imperatoriaus Aleksandro II pa-tvirtintu 1860 m. liepos 19 d. Ministrų komiteto nutarimu, komisija baigė savo veiklą.

VILNIAUS GENERALGUBERNATORIAUS KAIP VILNIAUS GUBERNIJOS TARDYMO KOMISIJOS IR VILNIAUS GUBERNIJOS LIKVIDACIJOS KOMISIJOS VADOVO PRAKTIKA

Pradėjus veikti Vilniaus gubernijos tardymo komisijai, Taisyklėse buvo nurodyta, kad komisijos vadovu turi būti Vilniaus generalgubernatorius. Vilniaus generalgubernatoriaus prerogatyvos tardymo bei likvidacinėje komisijoje buvo trys: 1) bausmių patvirtinimas, 2) amnestijų svarstymas, 3) turtinių ginčų svarstymas. N. Dolgorukovo, kaip Vilniaus gubernijos tardymo komisijos ar Vilniaus gubernijos likvidacinės komisijos vadovo, pareigos pynėsi su generalgubernatoriaus prerogatyvomis. Amnestijų prašymus ir turtinius ginčus bei korupcijos atvejus jis sprendavo ne tik būdamas minėtų komisijų vadovu.

Iš visų Vilniaus generalgubernatoriaus, kaip Vilniaus gubernijos tardymo komisijos vadovo, funkcijų, labiausiai išryškėja bausmių sukilėliams svarstymas. Bylų tvirtinimas iki 1833 m. buvo vykdomas su 1-osios armijos vadu generolu-feldmaršalu F. Osten-Sackenu. Michailo V. ir Ivano Petrovičiaus byloje, jiems nustačius I kategorijos nusikaltėlio lygį dėl vadovavimo Vileikos apskrities sukilėliams, N. Dolgorukovas konsultavosi su F. Osten-Sackenu, kuris, pritardamas generalgubernatoriaus pasiūlymui dėl bausmės kategorijos, nurodė juos teisti karo lauko teisme. Pats Vilniaus generalgubernatorius galiausiai teikė nurodymus Vilniaus gubernijos valdybai, kuri turėjo įvykdyti paskirtą bausmę. Sukilėliui Antonui Goreckui, kuris tyrimo komisijos buvo išaiškintas kaip sukilėlių štabo adjutantas, vėliau pabėgęs į užsienį, Vilniaus generalgubernatoriui patvirtinus, buvo suteiktas I kategorijos nusikaltėlio lygis, o F. Osten-Sackeno nurodymu jis buvo perduotas karo lauko teismui [11, 3ob].

Tokia pati situacija buvo ir 44 Šiaulių apskrities sukilėlių. N. Dolgorukovo vadovaujama Vilniaus gubernijos tardymo komisija pusei sukilėlių patvirtino I kategorijos nusikaltimo lygį, o kitai pusei buvo priskirta II kategorija. Vilniaus generalgubernatoriui persiuntus nuosprendį, F. Osten-Sackenas nurodė I kategorijos nusikaltėlius nusiųsti į karo lauko teismą ir prašė, kad Vilniaus generalgubernatorius įvykdytų šį nurodymą [12, 7–10]. Pagal Bausmės įsaką, sukilime dalyvavę bajorai turėjo būti perduoti karo lauko teismui, praktika rodo, jog valstiečiai taip pat galėjo būti baudžiami karo lauko teisme (8) [41, 377]. Valstiečio Kačano nuosprendį tvirtino Vilniaus generalgubernatorius, suteikęs II kategorijos nusikaltėlio lygį. N. Dolgorukovas nurodė asmenį perduoti karo lauko teismui. Informaciją apie nusikaltėlį Vilniaus generalgubernatorius perdavė Vilniaus komendantui, kuris karo padėties įstatymu dėl jam pavaldžios policijos buvo atsakingas už Vilniaus miesto viešąjį saugumą [13, 1–2]. Kodėl Kačanas nebuvo atiduotas į rekrutus, dokumentuose nenurodyta. Toks pats likimas ištiko ir sukilėlį valstietį Kazimierą Jackovičių iš Balstogės, kuriam už aktyvius veiksmus sukilime buvo priskirtas II kategorijos nusikaltėlio lygis, jis buvo perduotas karo lauko teismui generalgubernatoriaus patvirtinimu [14, 2–3ob]. Bėlieka tik svarstyti, kodėl II kategorijos nusikaltėliai valstiečiai būdavo siunčiami į karo lauko teismą. Galime kelti hipotezę, kad jie įvykdė daugiau nusikaltimų arba nesilaikė Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymų. Pavyzdžiui, Francas Siberavičius dar sukilimo metu nepakluso valdžios nurodymui grįžti į gyvenamąją vietą, todėl buvo perduotas karo lauko teismui [15, 2–4ob]. Pakartotinai nusikaltę asmenys turėjo būti teisiami pagal karo lauko įstatymus [43, 449]. Tokia praktika buvo pritaikyta benamiui Adamui Kiurekui, kuris nors ir pasitraukė iš sukilimo savo valia,

(8) Būtina pabrėžti, kad Vilniaus generalgubernatoriui buvo suteiktos galios paskirti, nagrinėti ir tvirtinti karo lauko teismo nuosprendžius.

tačiau toliau keldavo neramumus ir ne kartą plėšikaudavo. Dėl tokios elgsenos asmeniui malonė nebuvo suteikta [43, 248]. Tyrimo komisijai nesurinkus atitinkamos informacijos apie kaltinamąjį asmenį, generalgubernatorius turėjo teisę prašyti komisijos persvarstyti bylą. Sukilėlio Felikso Muravskojaus atveju byla buvo nebaigta dėl generalgubernatoriaus nurodyto informacijos trūkumo [16, 2].

Vilniaus generalgubernatorius, naudodamasis savo kaip vadovo pozicija, priimdavo galutinius sprendimus. Antai tyrimo komisijai apkaltinus dvarininką Fiodorą Žilevičių dalyvavimu sukilime, generalgubernatorius apsvartė Medicinos-chirurgijos akademijos darbuotojo laidavimą, kad asmuo, buvęs Vilniaus universiteto studentas, dirbo minėtoje akademijoje padėjėju ir sukilimo metu toliau tęsė darbą akademijoje, tad bylos nepratęsė [17, 2, 4–5]. Taip pat nutiko ir su Aleksejaus Lykės byla. Vilniaus generalgubernatorius Vilniaus gubernijos tardymo komisijos ataskaitoje pastebėjo, jog A. Lykė jau kartą buvo atleistas nuo bausmės dar valdant generalgubernatoriui M. Chrapovickiui, todėl liepė Vilniaus gubernijos valdybai išsiaiškinti priežastis. Vilniaus gubernijos valdybai pateikus patvirtinančius dokumentus, jog dvarininkas nedalyvavo sukilime, generalgubernatorius priėmė nuosprendį A. Lykę išteisinti ir atiduoti turtą [18, 2, 5].

Imperinė valdžia atskirą dėmesį skyrė sukilime dalyvavusiems dvasininkams. Dvasininkai, kuriems buvo suteikta malonė, galėjo grįžti į buvusias tarnystės vietas, tačiau be algos. Apie suteiktą malonę buvo būtina pranešti vyskupijų vadovams, kad jiems būtų gražintos buvusios teisės [5, 449]. Tyrimo komisija siūlė nubausti 8 šventikus – Francą Bortkevičių, Antoną Stžigovskį, Piotrą Rumeiką, Antoną Bričkį, Vikentijų Giedroicą, Simoną Sokolovskį, Antoną Petkevičių, Augustiną Rovdą kaip galimus sukilimo dalyvius. Nustačius, kad visi nubausti šventikai ribotai dalyvavo sukilime – dalijo proklamacijas bei skelbė priesaiką sukilėlių valdžiai, N. Dolgorukovas paskelbė juos III kategorijos nusikaltėliais ir leido toliau užsiimti religine veikla, apie šį sprendimą pranešdamas Žemaitijos vyskupui J. A. Giedraičiui [20, 2–2ob, 3, 5]. Vilniaus tyrimo komisijai bei 1-osios armijos vadui F. Osten-Sackenui pranešus apie tris kunigus – Petrutovičių, Bovživskį ir Milevskį, kurie galimai dalyvavo sukilime, Vilniaus generalgubernatorius pavedė Vilniaus gubernijos tardymo komisijai patikrinti informaciją. Pasitvirtinus informacijai, kad šie trys kunigai prisidėjo prie sukilimo, jie buvo priskirti II kategorijos nusikaltėliams ir į buvusias pareigas nebegalėjo sugrįžti [20, 2–2ob, 5].

Tardymo ir likvidacinės komisijos vadovo bei generalgubernatoriaus prerogatyvų susiliejimą galime pastebėti korupcijos prevencijoje. Abiejų komisijų veiklos laikotarpiu pasitaikydavo atvejų, kada sekvestruotas turtas būdavo išgrobstomas, o pinigai pasisavinami. Pavyzdžiui, išsiaiškėjo Derečino dvare esančio turto pasisavinimas: Gardino civilinis gubernatorius pateikė surinktą informaciją iš ispravniko Miniatovo, kuris, apklausęs pristavą Voicechovskį, išsiaiškino, kad kontrolierius asesorius Ragozinas išnaudojo prižiūrimą konfiskuotą turtą. Generalgubernatoriaus atsiųstas padėjėjas specialioms užduotims nustatė, kad Ragozinas nusižengė pigiau pirkdamas ir parduodamas dvaro inventoriuje esančius daiktus, dvarui priklausiusių valstiečių išnaudojimu savo reikmėms, brangiau parduodama, negu buvo nustatyta, duona, vogė vaisius iš oranžerijos, nepildė apskaitos knygų. Ragozinas ne tik nusižengė valstiečių apsaugos taisyklei, tačiau ir grobstė turtą, todėl už savivaliavimą generalgubernatorius jam skyrė bausmę – jis buvo perkeltas dirbti į kitą vietą, turėjo atlyginti nuostolius, į jo vietą paskirti du atstovai turėjo sutvarkyti dokumentaciją [21, 1ob, 3–3ob, 8]. Ragozino situaciją sunkino nusižengimas Taisyklių

nurodymams: sekvestracijos ir iliustracijos metu valstiečių padėtis turėjo būti palengvinama, o visi asmenys, išnaudojantys valstiečius, privalėjo būti baudžiami (9) [7, 687, 688; 47, 60].

Būtina pažymėti, kad nors Taisyklėse buvo punktas, kad gubernijų centruose sukurtos tardymo komisijos veikia savarankiškai, tačiau Vilniaus generalgubernatorius gaudavo bylų ir iš Gardino gubernijos. Tai galėjo lemti du dalykai: pirma, asmuo buvo Vilniaus gubernijos gyventojas, nes tokiu atveju bylos turėjo būti svarstomos ten, kur sulaikytasis buvo baudžiamas, ir toje vietoje, kur yra jo turtas; antra, buvo laikomasi teritorinės subordinacijos, kai Vilniaus generalgubernatoriui buvo pavaldūs visi gubernatoriai. Tokiu atveju Vilniaus generalgubernatorius svarstydavo visas jo jurisdikcijoje buvusių tardymo komisijų bylas.

Amnestijų, turtinių, nekilnojamojo turto pretenzijų svarstymas buvo dar viena Vilniaus generalgubernatoriaus prerogatyva. Po 1834 m., kai darbą baigė Vilniaus gubernijos tardymo komisija, sukilėlių turto tvarkymu užsiėmė Vilniaus gubernijos likvidacinė komisija, kuri svarstė turtinius, nekilnojamojo turto ginčus, stebėjo sekvestracijos procesą, svarstė malonės prašymus [9, 462]. Vilniaus gubernijos likvidacinė komisija, vadovaudamasi imperatoriaus įsakais, Taisyklėmis bei 1832 m. birželio 28 d. Skolų likvidacijos įsaku, taikė nemažai išimčių. Sukilime dalyvavę ir Amnestijos įsaku nepasinaudoję asmenys toliau prašė malonės, o už jos priėmimą buvo atsakingas generalgubernatorius. N. Dolgorukovas taip pat galėjo persvarstyti jau priimtą sprendimą arba jį perduoti aukštesnėms instancijoms. Pavyzdžiui, kunigas Grinevičius buvo kaltinamas dalyvavimu sukilime, jam buvo nustatyta II nusikaltėlio kategorija, buvo stebimas policijos, tačiau Vilniaus likvidacinė komisija apie kunigą turėjo per mažai žinių. Atsiųstame prašyme N. Dolgorukovui kunigas pageidavo, kad jam būtų panaikinta policijos priežiūra. Gavęs prašymą generalgubernatorius kreipėsi į Šiaulių bei Upytės karinį viršininką dėl Grinevičiaus dalyvavimo sukilime, ir karinis viršininkas pateikė informaciją, kad minėtas kunigas sukilime nedalyvavo. Dėl kunigo įvertinimo N. Dolgorukovas paprašė tuometinio Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio informacijos. Vilniaus generalgubernatorius liepė Vilniaus gubernijos valdybai panaikinti kunigui policijos priežiūros bausmę [23, 110b].

Reikia pabrėžti, kad nors Amnestijos įsake nurodyta, jog prašant malonės jau po teismo sprendimo reikia kreiptis į civilinį gubernatorių, kunigas Grinevičius nesiuntė rašto civiliniam gubernatoriui, o adresavo laišką tiesiai Vilniaus generalgubernatoriui. Tikriausiai taip galėjo būti dėl 1823 m. susiformavusios praktikos, kad generalgubernatorius gali svarstyti ne tik aukštuomenės, bet ir paprastų žmonių apeliacijas. Taip generalgubernatorius būdavo įtraukiamas į teisinį procesą, kuriame jis tarpininkaudavo nagrinėjant bausmę ir galėjo daryti įtaką sprendimui [42, 6, 7]. Į generalgubernatorių būdavo kreipiamasi prašant paleisti nusikaltusį asmenį iš įkalinimo įstaigos ar rekrutų. Vienas iš žinomesnių pavyzdžių – generalgubernatoriui pateiktas Ignaco Kraševskio tėvų malonės prašymas, kad sūnus kaip rekrutas nebūtų išsiųstas į Kaukazą [40, 82, 83].

Tokią pačią praktiką matome ir nagrinėjant kolektyvinius malonės prašymus. Vakarų gubernijų komitete buvo svarstytas 23 Vilniaus miesto bajorų malonės prašymas, kuris nebuvo patvirtintas Vilniaus gubernijos likvidacinės komisijos. N. Dolgorukovas pateikė informaciją apie bajorų prašymą ir jų nedalyvavimo sukilime įrodymus, o savo nuomonę grindė Amnestijos įsaku, kuriame buvo nurodyta, kad asmenys, neužėmę svarbių pozicijų

(9) Vilniaus generalgubernatorius Nikolajus Dolgorukovas neatsispyrė pagundai pasisavinti turtą. Yra žinomas atvejis, kad konfiskuojant Sapiegų turtą, kunigaikštis pasiėmė dvarui priklausiusias gulbes.

sukilime, turėjo teisę į imperatoriaus malonę [43, 427]. Tokia jau anksčiau susiformavusi praktika rodo, kad generalgubernatoriaus prerogatyvos pynėsi su tardymo komisijos ir likvidacinės komisijos vadovo prerogatyvomis.

Vilniaus generalgubernatorius galėdavo inicijuoti tyrimą dėl asmens amnestijos, tačiau sudėtingos ir daug resursų apimančios bylos paprasčiausiai būdavo perduodamos aukštesnėms instancijoms. Viena iš tokių situacijų kilo amnestijos reikalaujant Šiaulių dvarininkui Adomui Zabielai. Savo prašyme jis išreiškė norą būti amnestuotas, nes manė esąs atitinkantis visus reikalavimus ją gauti. Šioje situacijoje Vilniaus generalgubernatorius pareikalavo Šiaulių karinio viršininko, kad jis apklaustų A. Zabielą dėl jo pabėgimo į Prūsiją. Jis teigė, kad nors ir pabėgo su sukilėliais į Prūsiją, tačiau nuolat palaikė kontaktus su Rusijos konsulatu, pasitaikius progai, pro Palangą grįžo į Šiaulius. Kadangi sprendimas nebuvo rastas, o A. Zabelos apklausoje vyravo dviprasmiški atsakymai, šis klausimas perduotas Vakarų gubernijų komitetui [24, 17–17ob]. Tokia pati situacija buvo su Francu Kozakovskiu, kai šis, kreipdamasis į generalgubernatorių, siekė būti atleistas nuo sekvestro. Tačiau ir šioje byloje generalgubernatoriaus sprendimas liko neaiškus, nebuvo nurodyta, ar jis atleidžiamas nuo bausmės, ar jo byla bus svarstoma kitose instancijose [25, 2–3]. Panašu, jog esant sudėtingai bylai, kurios sprendimo generalgubernatorius negalėjo suformuluoti, ji buvo perduodama aukštesnėms instancijoms, tokioms kaip Vakarų gubernijų komitetas ar Senatas.

Taisyklėse buvo numatyta, kad asmenys galėjo reikalauti turto sugražinimo arba piniginės išmokos, ir N. Dolgorukovas prisidėdavo prie tokių klausimų sprendimo. Vienas tokių pavyzdžių – Pelagėjos Sapiegos prašymas mokėti jai kasmetinę išmoką už atimtą turtą, kurio dalininke ji buvo. Vilniaus generalgubernatorius teigė, kad jos dokumentai bei prašymas yra teisiškai tvarkingi, todėl metinę išmoką ji privalėjo gauti. Tačiau šis Vilniaus generalgubernatoriaus pasiūlymas nebuvo priimtas Finansų ministerijai nusprendus, kad reikia laukti sekvestracijos pabaigos, nes neapskaičiuota konfiskuoto turto vertė ir neaišku, kiek pinigų jai reikėjo skirti [43, 528]. Todėl buvo pavesta P. Sapiegai laikinai mokėti išmokas iš Ušipovų turto, ir šitai turėjo užtikrinti N. Dolgorukovas. Panaši situacija buvo nutikusi ir dvarininkei Magdalenai Budreckai, kurios dalis turto priklausė sukilėliui. Pateikdama pretenzijas ji teigė, kad nori iš sekvestro susigražinti savo žemės dalį. N. Dolgorukovas, surinkęs informaciją iš Upytės žemskinio teismo, klausimą atidavė spręsti Valdancijam Senatui [26, 1, 4, 9–10ob].

Kartais turtas būdavo grąžinamas kartu su apeliacijų dėl bausmės vykdymu. Dvarininko Kaliksto Pomerneckio žmona Michalina kreipėsi į generalgubernatorių su prašymu anuliuoti sekvestravimo nuosprendį dėl turimų įrodymų, kad vyras nedalyvavo sukilime [27, 1]. Generalgubernatorius gavo patikslintą informaciją apie K. Pomerneckį iš Varšuvos vietininko Ivano Paskevičiaus kanceliarijos, kuris nurodė, jog K. Pomerneckis sukilime dalyvavo, tačiau neištraukė į aktyvų jo rengimą ar karinius veiksmus ir savanoriškai pasitraukė iš Laikinosios sukilėlių vyriausybės suteiktos pozicijos. Remdamasis šia informacija, kuri įrodė vyro nekaltumą, generalgubernatorius įpareigojo Vilniaus gubernijos valdybą atlikti turto grąžinimo procedūrą [28, 17].

Tačiau būdavo atvejų, kai Vilniaus generalgubernatorius savo nuosprendžiu atmesdavo atimto turto pretenzijas. Vieno bajoro prašymu Gardino gubernatorius siūlė išmokėti bajorui piniginę išmoką, ir nors prašymo atmetimo priežastis nebuvo aiški, generalgubernatorius nusprendė nepatenkinti šio asmens pretenzijų [29, 4, 5ob–6]. Francas Mikulicius pateikė prašymą, kad jam už atimtą turtą būtų sumokėta kompensacija, tačiau

N. Dolgorukovas kompensaciją atmetė, pareikšdamas, kad dėl mažos turto vertės piniginė išmoka negalima [30, 1, 5ob]. Būdavo situacijų, kai generalgubernatorius nustatydavo netvarką piniginiuose atsiskaitymuose grąžinant dalį sekvestruoto turto. Stefanija Borovska, prašiusi piniginių išmokų iš atimto grafo Zaluskio turto, skundėsi, jog jai nebuvo sumokėta kompensacija. Vilniaus generalgubernatorius pavedė Vilniaus civiliniam gubernatoriui išsiaiškinti situaciją ir paaiškėjo, kad Borovskai neatiduota atitinkama išmoka, todėl N. Dolgorukovas pranešė, jog pasiteirais imperatoriaus dėl padėties ištaisymo [31, 1–3].

Kartais Vilniaus generalgubernatorius prižiūrėdavo Vilniaus gubernijos likvidacinės komisijos reorganizaciją. Valstybinio turto departamento vadovo Pavelo Kiseliovo pareikalavimu buvo perorganizuotas konfiskuoto turto valdymas, gubernijose sukurtos vietinės turto valdybos. P. Kiseliovo rašte minima nesutvarkyta likvidacinių komisijų dokumentacija, bylų vilkinimas lėmė atskirų institucijų, valdančių konfiskuotą turtą, poreikį. Buvo nustatyta, kad konfiskuotas turtas privalėjo būti dalijamas į apskričių izdo valdybas, o konfiskuoto turto priežiūrai priskirtas komisaras. Komisaro priskyrimu ir vertinimu buvo pavesta užsiimti generalgubernatoriui [32, 2ob–3ob]. Galima manyti, kad turėdamas informaciją iš komisarų Vilniaus generalgubernatorius galėjo prižiūrėti apskričių izdo valdybų kūrimą ir sekvestruotą turtą. Taip pat jis turėjo prižiūrėti Vilniaus gubernijos likvidacinės komisijos darbuotojus arba pavesdavo atlikti jų patikras. Tam tikslui būdavo sudaromi darbuotojų tabeliai ir ši darbą atlikdavo gubernatoriai [32, 2–2ob, 52].

Vis dėlto Vilniaus generalgubernatorius neturėjo visiškos sprendimo laisvės. Didelę įtaką jo veiklai Vilniaus gubernijos tardymo komisijoje turėjo imperatorius bei kurį laiką 1-osios armijos vadas. Taisyklės numatė, kad nemažai klausimų imperatorius Nikolajus I turėjo spręsti pats. Tyrimo komisijos nuostatuose buvo nurodyta, kad nesant vieningam sutarimui tarp komisijos narių dėl svarstomojo asmens kaltumo, abiejų pusių teiginiai privalo būti nusiųsti pačiam imperatoriui. Tokia pati taisyklė galiojo ir sprendimams, kurie vieningai patvirtino nekaltumą, o susirinkimo protokolas privalėjo būti nusiųstas imperatoriui, kad būtų gautas galutinis patvirtinimas [33, 2]. Imperatorius sprendėdavo ginčus, kilusius dėl dviejų skirtingų tardymo komisijų nuosprendžio tam pačiam žmogui. Toks atvejis galėjo iškilti tada, kai asmuo turėjo turto skirtingų tyrimo komisijų prižiūrimose teritorijose. Imperatorius taip pat nurodydavo generalgubernatoriams, kaip elgtis sprendžiant sukilėlių baudmės likimą. Susirašinėdamas su Vilniaus generalgubernatoriumi Nikolajus I buvo nurodęs, kad pastarasis imtųsi konfiskacijos, jeigu „pavaldiniai pamirštų savo priesaiką ir įsipareigojimus carui“ [45, 48]. Taip pat imperatorius per generalgubernatorių atlikdavo savo pavedimus, pavyzdžiui, 1832 m. spalio 12 d. Gardino civilinio gubernatoriaus Michailo Muravjovo ataskaitoje apie komisijos darbus buvo teigiama, kad imperatoriaus pavedimu Vilniaus generalgubernatorius įpareigojo Gardino civilinį gubernatorių įkurti Gardino gubernijos tardymo komisiją [45, 52]. Šiuo atveju Vilniaus generalgubernatorius buvo imperatoriaus įsakų vykdytojas.

Bylose pastebime neaiškiai apibrėžtą santykį su 1-osios armijos vadu F. Osten-Sackenu. Nors generalgubernatorius vadovavo Vilniaus gubernijos tardymo komisijos darbui, Taisyklėse buvo numatyta, kad 1-osios armijos vadas būdavo vienas pagrindinių asmenų, sprendžiančių sukilėlių turto konfiskacijos bylas. Nuostatuose paminima, kad aukštą poziciją svarstymuose užimdavęs veikiančiosios armijos vadas turėjo teikti informaciją imperatoriui, kartais dalyvaudavo Vakarų gubernijų komitete svarstomų bylų procesuose. Antai Vakarų gubernijų komitetui sprendžiant Ksavero Sobatino turto likimą,

1-osios armijos vadas griežtai rekomendavo bajorą perduoti karo teismui, o ne amnestuoti, nes jis pasidavė Rusijos kariuomenei ir valdžiai jau sukilimui pasibaigus [43, 185].

F. Osten-Sackeno dalyvavimą sekvestracijos procesuose nulėmė keli aspektai. Pirmiausia, paskelbus karo padėties įstatymą, 1-osios armijos vadas dalyvavo valdant karo apimtą teritoriją [34, 57–58]. Reiškia, generolas-feldmaršalas turėjo dalyvauti Vilniaus gubernijos tardymo komisijos veikloje. Antra, F. Osten-Sackeno išskirtinę padėtį sąlygojo tai, kad armijų vadai arba dalinių karininkai turėjo informacijos apie sukilėlius ir ja dalydavosi su tardymo komisijomis, ir tai patvirtina 1-osios armijos vado įsitraukimą į sekvestracijos procesus. Tad koks jo santykis su Vilniaus tyrimo komisijos vadovu – Vilniaus generalgubernatoriumi? Politiniuose sprendimuose ir bylų nagrinėjime 1-osios armijos vadas neturėjo išskirtinių galių. Jis dažniausiai galėdavo pasiūlyti sprendimo būdą N. Dolgorukovui, dalyvaudavo kai kurių bylų svarstymuose, kurios vykdavo Vakarų gubernijų komitete, tačiau asmeninė iniciatyva nepastebima. Greičiausiai F. Osten-Sackenas nedarė didelės įtakos N. Dolgorukovui, tačiau dėl Taisyklėse nustatytos 1-osios armijos vado svarbos Vilniaus generalgubernatorius turėjo dalytis su juo medžiaga. Dualistinis valdymas baigėsi panaikinus karo padėties statusą Vakarų gubernijose ir už sekvestracijos procesus atsakė tik N. Dolgorukovas [45, 63].

Taigi Vilniaus generalgubernatorius Vilniaus gubernijos tardymo komisijoje buvo pagrindinis bylų sprendimų tvirtintojas, o Vilniaus gubernijos likvidacinėje komisijoje pagrindinė jo prerogatyva buvo piniginių, nekilnojamojo turto ginčų nagrinėjimas, amnestijų, malonės prašymų svarstymas. Jo veiklai didelę įtaką turėjo imperatorius, kuris, remiantis Taisyklėmis, tvirtindavo arba atmesdavo bylų sprendimus, o dėl neaiškių įsakų bei nuostatų, taip pat Vakarų gubernijose likusios karo padėties, generalgubernatoriaus karinės subordinacijos armijos vadui Vilniaus generalgubernatorius tardymo komisijos vadovo prerogatyvomis turėjo dalytis su veikiančiosios armijos vadu.

IŠVADOS

1. Imperatoriaus įsakai, tardymo komisijų Taisyklės bei Skolų likvidavimo įsakas sudarė juridinį sekvestracijos proceso pagrindą. Įsakai labiau buvo orientuoti į bausmės būdus bei apeliacijos galimybę, Taisyklės – į bausmės lygmens nustatymą, o Skolų likvidavimo įsakas – į turtinių ginčų sprendimą. Šie dokumentai turėjo aiškiai reglamentuoti abiejų komisijų darbą, tačiau dėl sudėtingų apeliacijų pateikimo galimybių tyrimo procesai buvo vilkinami.

2. Vilniaus gubernijos tardymo komisijos veikla liudijo, kad Vilniaus generalgubernatoriaus, kaip jos vadovo, pagrindinė funkcija – bausmių svarstymas ir tvirtinimas. Kitas funkcijas, tokias kaip amnestijų, turtinių ginčų svarstymas, N. Dolgorukovas sprendė kaip generalgubernatorius. Taigi Vilniaus gubernijos tardymo komisijos ir Vilniaus gubernijos likvidacinės komisijos vadovo bei generalgubernatoriaus prerogatyvos persidengė. Galima sakyti, kad ši aplinkybė leido Vilniaus generalgubernatoriui laisviau interpretuoti bylų nagrinėjimą. Suprantama, N. Dolgorukovas įgyvendino imperatoriaus nustatytas taisykles. Kita vertus, funkcijų dubliavimasis lėtino bylų sprendimo procesą.

3. Vilniaus generalgubernatoriaus santykis su imperatoriumi išliko įprastas – N. Dolgorukovas buvo imperatoriaus įsakų vykdytojas, nes Nikolajus I išliko galutiniu bylų tvirtintoju, instrukcijų teikėju. Vilniaus generalgubernatoriaus autonomiją mažino 1-osios armijos vado F. Osten-Sackeno dalyvavimas Vilniaus gubernijos tardymo komisijos veikloje, nes reikėjo dalytis bylų svarstymo funkcijomis. Tiesa, 1-osios armijos vadas

negalėjo pakeisti Vilniaus gubernijos tardymo komisijos patvirtinto sprendimo. Galime teigti, kad Vakarų gubernijų komitetas neturėjo įtakos Vilniaus generalgubernatoriui, nes komitetui perduotos bylos dažniausiai būdavo svarstomos savarankiškai.

Gauta 2024 03 15
Priimta 2024 04 02

Šaltiniai ir istoriografija

- [1] О наложеніи запрещенія на имѣнія владѣльцевъ, находящихя въ Царствѣ Польскомъ, по случаю возникшаго тамъ возмущенія. *Полное собрание законов Российской империи* (toliau ПСЗ-2), т. 5, ч. 2, № 4206, с. 538.
- [2] О бунтѣ, происшедшемъ въ трехъ Уѣздахъ Виленской Губерніи, и о сужденіи всѣхъ Дворянъ или Шляхту, принявшихъ участіе по Полевому Уголовному Уложению. ПСЗ-2, т. 6, ч. 1, № 4444, с. 252.
- [3] О разрѣшеніи недоумѣній, возникшихъ при исполненіи указа 21 Декабря 1830, относительно наложенія запрещенія на имѣнія владѣльцевъ, находящихя въ Царствѣ Польскомъ. ПСЗ-2, т. 6, ч. 1, № 4485, с. 290.
- [4] О мѣрахъ, какія должны быть приняты съ имѣніями дворянъ, избличенныхъ въ распространеніи мятежа въ нѣкоторыхъ уѣздахъ возвращенныхъ отъ Польши Губерній. ПСЗ-2, т. 6, ч. 1, № 4535, с. 337.
- [5] О всемилостивѣйшемъ прощеніи обывателей возвращенныхъ отъ Польши Губерній, кои явятся добровольно съ изъявленіемъ раскаянія. ПСЗ-2, т. 6, ч. 1, № 4624, с. 449.
- [6] 1831 08 25 По предложенію Г. Военнаго Губернатора о доставленіи свѣденія объ отлучившихся съ мятежниками лицахъ и о прочемъ. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau LVIA), f. 381, ap. 6, b. 38, l. 4
- [7] Высочайше утвержденныя правила для Губернскихъ Комисій и Казенныхъ Палатъ о секвестрѣ и конфискаціи имѣній мятежниковъ. ПСЗ-2, т. 6, ч. 1, № 4711, с. 683–684.
- [8] Nikolajaus Dolgorukovo susirašinėjimas su Vilniaus gubernijos likvidacine komisija. 1837 06 11 Дело о имущества и долговъ мятежника Франца Козеллва. LVIA, f. 523, ap. 1, b. 80(2), l. 57–58ob; 1837 11 28 Дело о ликвидаціи имущества мятежника Франца Козеллва, f. 523, ap. 1, b. 80(3), l. 32–33ob; 1837 10 21 Дело о имуществу Антона Волловича, f. 523, ap. 1, b. 21(1), l. 210–211.
- [9] Высочайше утвержденныя правила, для ликвидаціи долговъ, конфискованныхъ имѣній мятежниковъ. ПСЗ-2, собр. 2, т. 7, № 5468, с. 461, 462.
- [10] *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, 1893, Т. IXа, с. 839.
- [11] 1832 10 22 По представленію Виленскаго Губернскаго Комисіи по мятежу: о помѣщикѣ Виленскаго уѣзда Антонѣ Горецкомъ. LVIA, f. 378, Bendrasis skyrius (toliau BS), ap. 40, b. 452, l. 3ob.
- [12] 1833 11 10 По предотавленію Виленской Губернскаго Комисіи о мятежника: о Помѣщикахъ и Дворянахъ, въ дѣлѣ поимянованныхъ, самовольно удалившихся изъ Шавельскаго уѣзда, во время бывшаго въ 1831 году мятежа. LVIA, f. 378, BS, ap. 41, b. 1607, l. 2, 7–10.
- [13] 1832 02 23 О крестьянине Василье Качане, причисленноомъ Виленскою Губернскою Комисіею о мятежника ко 2 разряду преступниковъ. LVIA, f. 378, BS, ap. 40, b. 2439, l. 1–2.
- [14] 1833 09 03 По представленію той же Комисіи: о крестьянинѣ Сокольскаго уѣзда Казимирѣ Яцкѣвичѣ, служившемъ въ полскомъ войскѣ. LVIA, f. 378, BS, ap. 41, b. 1333, l. 2–3ob.
- [15] 1833 09 25 По представленію Виленской Губернскаго Комисіи о мятежникахъ: о находящемся въ Г. Псковѣ въ числѣ пленныхъ Литовскихъ мятежниковъ, Шляхтѣ Фанцѣ Сидоровичѣ. LVIA, f. 378, BS, ap. 41, b. 1257, l. 2–4ob.

- [16] 1833 06 13 По представлению Бѣлостокской Областной Губернской Коммисіи о мятѣжникахъ: о присоединившемся къ польскимъ мятѣжникамъ жителѣ мѣстеч. Заблудовья Феликсъ Муравскомѣ. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 41, b. 1419, l. 2.
- [17] 1833 05 09 По представлению Виленской Губернской Коммисіи о мятѣжникахъ: о самовольно отлучившемся изъ бывшаго Виленскаго Университета студентѣ дворянинѣ Федорѣ Жилевичѣ. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 41, b. 1388, l. 2, 4-5.
- [18] 1833 07 15 По представлению Виленской Губернской Коммисіи о мятѣжникахъ: о подозревавшемъ въ соучастіи въ мятѣжѣ дворянинѣ Алексѣѣ Лыкѣ. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 41, b. 1454, l. 2, 5.
- [19] О всемилостивѣйшемъ прощеніи обывателей возвращенныхъ отъ Польши Губерній, кои явятся добровольно съ изъявленіемъ раскаянія. *ПСЗ-2*, т. 6, ч. 1, № 4624, с. 449
- [20] 1833 09 29 По представлению Виленской Губернской Коммисіи о мятѣжникахъ: объ участіи въ мятѣжѣ духовныхъ лицъ разныхъ приходоѡ Россіенскаго уѣзда: Франца Борткѣвича, викарія Юрбургскаго прихода Антонія Стржиговскаго и прочихъ шести въ дѣлѣ поименованны. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 41, b. 1549, l. 2-2об, 3, 5.
- [21] 1838 07 06 По представлению Гродненскаго Гражданскаго Губернатора о злоупотребленіяхъ по конфискованному имѣнію Деречину. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 46, b. 348, l. 1об, 3-3об, 8.
- [22] Высочайше утвержденныя правила для Губернскихъ Комисій и Казенныхъ Палатъ о секвестрѣ и конфискаціи имѣній мятежниковъ. *ПСЗ-2*, т. 6, ч. 1, № 4711, с. 687, 688.
- [23] 1832 07 08 О бывшихъ въ разсмотрѣніи Виленской Губернской коммисіи надъ мятежниками учрежденной, винности или невинности ксендзовъ: Антонія Петрутовича, Яна Бовжинскаго, Антонія Милевскаго и Гринцевича. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 40, b. 2506, l. 11об.
- [24] 1833 11 10 По предтавленію Виленской Губернской Коммисіи о мятѣжника: о Помѣщикахъ и Дворянахъ, въ дѣлѣ поимянованныхъ, самовольно удалившихся изъ Шавельскаго уѣзда, во время бывшаго въ 1831 году мятѣжа. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 41, b. 1607, l. 16, 17-17об.
- [25] 1834 02 03 По предтавленію Виленской Губернской Коммисіи о мятѣжника: о дворянинѣ Ковѣнскаго Уѣзда Францѣ Козаковскомѣ; неучаствовавшемъ въ мятежѣ. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 42, b. 1011, l. 2-3.
- [26] 1834 07 05 По просьбѣ дворянки Магдалены Будрецькой: о возвращеніи ей въ дожитенное владѣніе конфискованнаго у мятежника Калиновскаго имѣнія. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 42, b. 900, l. 1, 4, 9-10об.
- [27] 1832 07 08 Объ освобожденіи отъ секвестра имения помещика Виленскаго губернскаго поручика бывшаго полскаго войскъ Помарнацкаго. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 40, b. 1467, l. 1.
- [28] 1832 07 08 Объ освобожденіи отъ секвестра имения помещика Виленскаго губернскаго поручика бывшаго полскаго войскъ Помарнацкаго. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 40, b. 1467, l. 17.
- [29] 1839 02 25 О претензіяхъ отвергнутыхъ къ конфискованному Имуществу Степана Незабитовскаго. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 47, b. 135, l. 4, 5об-6.
- [30] 1838 10 06 О претензіяхъ отвергнутыхъ Виленскою Ликвидационною Коммисіею къ конфискованному Имуществу мятѣжника Франца Микулича. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 46, b. 352, l. 1, 5об.
- [31] 1835 11 16 По жалобѣ Стат. Совѣт. Стефаніи Боровской на уничтоженіе Виленск. Ликвид. Коммисіею претензіи ея къ имѣнію Графа Залускаго. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 43, b. 42, l. 1-3.
- [32] 1838 01 15 Дело по отношенію Г. Министра Государственныхъ Имуществ, о устройстве местного управления конфискованными именіями. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 46, b. 335, l. 2-2об, 52.
- [33] 1832 10 21 Дело о штатахъ для Виленской и Гроденской Ликвидационныхъ коммисій. *LVIA*, f. 378, BS, ар. 40, b. 2708, l. 2.

- [34] О объявлении Губерний: Гродненской, Виленской, Минской, Подольской, Волынской и Белостокской Области, состоящими в военном положении, ПСЗ-2, т. 5, ч. 2, № 4155, с. 57–58.
- [35] BAIRŠAUSKAITĖ, Tamara. Dvarininkės savarankiškumo intencija: Apolaros Žabaitės-Pliaterienės atvejis. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2021, t. 2, p. 74–76.
- [36] BERESNEVIČIŪTĖ, Halina. *Lojalumų krizė: Lietuvos bajorų politinės sąmonės transformacija 1795–1831 m.* Vilnius: Vaga, 2001, p. 124.
- [37] JANULAITIS, Augustinas. *Lietuvos Bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795–1863)*. Kaunas: Spaustuvė „Varpas“, 1936, p. 454–457.
- [38] MONAS, Sidney. *The Third Section. Police and Society under Nicolas I.* Cambridge: Harvard University Press, 1961, p. 124.
- [39] ROSIAK, Stefan. Wilenska Komisja Sledcza (1831–1834). *Księga Pamiątkowa kola historyków słuchaczy U.S.B. 1923–1924*. Wilno, 1933, p. 257, 258, 260.
- [40] SLIESORIŪNAS, Feliksas. Mnezerių draugija Vilniaus universitete. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, 1974, t. 2(47), p. 82–83.
- [41] SLIESORIŪNAS, Feliksas. *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*. Vilnius: Mintis, 1974, p. 377–379.
- [42] ЕФИМОВА, Виктория. Почему Генерал-Губернаторы 1-й трети XIX в. утверждали приговоры по уголовным преступлениям? От идеи к закону, от закона к практике. *Cashiers du monde russe*, 2012, 53/1, с. 6, 7.
- [43] *Журналы Комитета Западных губерний*. Изд. подгот. Т. В. Андреева, И. Н. Вибе, Б. П. Миловидов, Д. Н. Шилов. Т. 1: 1831–1835 гг. СПб: Дмитрий Буланин, 2017, с. 50–52; 185, 248, 427, 449, 528.
- [44] КОМЗОЛОВА, А. А. «Охранение» Российской империи на Западном рубеже: «литовские губернии» и российско-прусская граница в 1830-е – 1840-х гг., *Вестник Университета Дмитрия Пожарского*, 2018, № 2, 10, с. 64–68.
- [45] РАДЗЮК, Аляксандр. *Пад скіпетрам Расейскай Імперыі: Рэпрэсіўная палітыка царызму на землях Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX ст.* Гародня–Кракаў, 2017 с. 48, 52, 53, 60–63.

LUKAS POCIUS

The Governor-General of Vilnius: The Chair of the Interrogation Commission and the Liquidation Commission of Vilnius Governorate

Summary

The 1830-1831 uprising led to serious changes in the policy of Russian Empire in western provinces. Before the insurgency, there was a policy of coexistence with the local elites, but after it, Russian policy shifted towards assimilation. However, before starting the integration of the western provinces, the biggest challenge was the liquidation of the uprising and the trial of its leaders and participants.

Between December 1830 and June 1831, several imperial decrees were issued to establish punishments for the leaders of the uprising, namely, expropriation of their property and a court-martial for the most active participants. The emperor allowed

amnesty, especially for those who had abandoned the uprising themselves. However, no systematic process had been put in place to consider these expropriation cases. Thus, on 17 July 1831, a decree was issued to set up interrogation commissions in the governorates affected by the uprising to determine the categories of punishment, of which there were three: category 1 for the most active participants and leaders of the uprising, which allowed them to be stripped of all their property and sent to a court martial; category 2 was reserved for subversives and law-breakers of the Russian army, who could be tried in a court-martial for more serious activities, and category 3 was given to assigned to propagandists who, however, had not taken part in the uprising.

The commissions were in place for about three years, but their work was ineffective because the commissioners stole assets from the confiscated property, while the bureaucracy was slow and rigid. The research showed that the work was continued by another commission, the Liquidation Commission, which was formed in 1832 to liquidate debts from confiscated property. After 1834, when the Interrogation Commission stopped its activities, the Vilnius Liquidation Commission continued its work under the governor-general of Vilnius, but unlike the Vilnius Interrogation Commission, it did not consider categories of punishment but rather amnesties and compensation of property.

Research in this study focuses on Nikolai Dolgorukov, governor-general of Vilnius, who headed both the interrogation and liquidation commissions of Vilnius Governorate. As a head of the Interrogation Commission, his most important activity was the consideration and approval of the categories of punishment. However, in the course of our research we found that his other two areas of activity that he carried out as the head of both the Interrogation Commission and the Liquidation Commission, such as consideration of amnesties and payment of property compensations, overlapped with his activities as the governor-general. In the light of this information, however, we can see that despite his autonomy as defined in the decree of 17 July 1831, he was constrained by the emperor himself, because the emperor was the highest head of the Interrogation Commission and the Liquidation Commission. It was he who decided whether to accept or reject the results sent over by the governor-general of Vilnius. He also gave instructions on working principles and the like. Another person, Field Marshal Fabien Osten-Sacken of the 1st Army, was involved in the cases concerning the martial law in the western provinces, but he did not have the same influence on the governor-general of Vilnius as the emperor.

Keywords: Interrogation Commission of Vilnius Governorate, Liquidation Commission of Vilnius Governorate, Vilnius, governor-general of Vilnius, uprising of 1830–1831